

Mykoła ZYMOMRYA

Drohobycki Państwowy Uniwersytet

Pedagogiczny imienia Iwana Franki

TWÓRCZOŚĆ ADAMA MICKIEWICZA PRZEZ PRYZMAT RECEPCJI W NIEMCZECH

У статті зроблено спробу осмислити процес входження художньої світобудови А.Міцкевича у свідомість громадськості Німеччини впродовж 1829-1997 рр. крізь призму німецькомовної рецепції, що охоплює такі три умовні етапи: 1829-1881, 1882-1921; 1922-1997 р.р.

Ключові слова: *рецепція, Німеччина, художня світобудова, інтерпретація, модель перекладу*

The article is an attempt to comprehend the process of entering the artistic universe Mickiewicz public consciousness in Germany during 1829-1997 rr. through the prism of the German reception, which includes such conventional three stages: 1829-1881, 1882-1921, 1922-1997 rr.

Key words: *reception, Germany artistic universe, interpretation, translation model*

Artykuł jest próbą zrozumienia procesu wprowadzania wszechświata artystycznego A. Mickiewicza do świadomości społecznej w Niemczech w 1829-1997 rr. przez pryzmat niemieckiej recepcji, obejmującej takie oto trzy umowne etapy: 1829-1881, 1882-1921, 1922-1997 rr.

Słowa kluczowe: *odbiór, Niemcy, świat artystyczny, interpretacja, model tłumaczenie*

Wybitny ukraiński pisarz Maksym Rylski 18 kwietnia 1956 roku z trybuny podczas międzynarodowej sesji naukowej – zorganizowanej przez Polską Akademię Nauk z okazji 100 śmierci Adama Mickiewicza – wygłosił inspirujący referat w języku ukraińskim na temat: «Adam Mickiewicz i literatura ukraińska». Referent uwypuklił stwierdzenie Iwana Franki o narodowym i światowym znaczeniu spuścizny autora epopei «Pan Tadeusz» [22, 289-300]. «Adam Mickiewicz – pisał Iwan Franko – bez wątplenia jest największym poetą polskiej nacji i jednym z najgenialniejszych potomków ludzkości» [7, 297]. W nawiązaniu do przytoczonej wyżej oceny, z którą zasadniczo zgadzał się Maksym Rylski, my również stawiamy pytanie o najbardziej charakterystyczne cechy w recepcji wydanych w języku niemieckim utworów Adama Mickiewicza, ale z uwzględnieniem refleksji na ten temat w odniesieniu do dorobku literatury ukraińskiej. Pamiętamy bowiem o obowiązku poszukiwania relacji międzyludzkich – jak słusznie zauważył Oleksander Bileckyj – gdyż one wiążą się z recepcją, z jej konkretnymi składnikami, które należy «poznać (jako – M.Z.) zjawisko kultury nie tylko w jej genezie, ale i w jej funkcji, w perypetiach życia» [1, 232]. W tej sytuacji istotna jest nie tyle sama

rekonstrukcja pierwotnego obrazu, który ukazuje całą złożoność procesu przenikania treści słowiańskiej literatury do świadomości społeczeństwa niemieckiego, ogólnie europejskiego, ale i odrębnie w recepcji literatury polskiej w społeczeństwie ukraińskim i na odwrót. Poznanie kryteriów wzajemnego oddziaływania kultur, roli funkcji wewnętrznej i zewnętrznej w procesie recepcji pozwala określić pierwiastek wartości tkwiący w epokach minionych, w ich założeniach typologicznych i paralelnych.

Stan niezadowolenia narodowego, który przetoczył się nad Europą w pierwszej połowie XIX wieku, wyniósł na fali «zmagają duchowych» jedno z najbardziej swoistych zjawisk społeczno-kulturowych, a mianowicie – romantyzm [2]. Źródłem poszukiwań artystyczno-literackich, które były organiczne i charakterystyczne dla części pisarzy narodów Europy Wschodniej, Centralnej oraz Zachodniej, stały się ideały społecznego i narodowego wyzwolenia. Romantyzm wzmacniał się i rozwijał jako jakościowo nowy kierunek, właśnie na kulcie odrodzenia kulturowego wszystkich narodów słowiańskich, a przede wszystkim tych, które nie miały swej państwowości.

Przedmiot naszego zainteresowania niejednokrotnie już przykuwał uwagę badaczy; w pierwszej kolejności dotyczy to przyswojenia artystycznej spuścizny Adama Mickiewicza na terenie Niemiec [4, 113-119]. Toteż w naszych poszukiwaniach sięgamy do dotychczas nie analizowanych faktów, widzianych również przez pryzmat niemieckojęzycznej recepcji twórczości A. Mickiewicza, ale takich, które pozwalają dostrzec motywy ukraińskie w ich organicznym i ścisłym związku z refleksjami skierowanymi na budzenie ukraińskiej świadomości narodowej oraz potrzeby walki o niepodległość, czego przykładem są lata 30 – 80 XIX wieku. Stąd istotne pytanie: Czy rzeczywiście z tych doświadczeń wyłonił się najbardziej znaczący symbol «romantyzmu aktywnego» czy «awangardy kulturowej», który twórczo wpływał i oddziaływał na ideały ogólnoludzkie? W konsekwencji otrzymujemy pozytywną odpowiedź, tak w rozumieniu budzenia się świadomości narodowowyzwoleńczej, jak i w świetle zasad humanistycznych sformułowanych w narodowych systemach literackich. Wymowne przykłady tego zjawiska odnajdujemy w twórczości P. J. Szafarzyka, J. Kollara, A. Puszkina, A. Mickiewicza, J. P. Jordana, T. Szewczenki i innych. Byli oni specyficznymi propagatorami idei nowego ruchu społecznego-kulturowego, który był impulsem do przywołania «ducha» tradycji i pełniejszego poznawania historii narodów słowiańskich czy, jak mówił Iwan Franko, poznawania «pryncypiów indywidualności».

Materiały, jakie pozostają do dyspozycji badacza, pozwalają stwierdzić, że P. Szafarzyk (1795-1861) i A. Mickiewicz (1798-1855), a także J. Jordan (1818-1891) odegrali szczególnie doniosłą rolę we wzbogaceniu wiedzy niemieckojęzycznego czytelnika o słowiańskiej interpretacji idei walki

narodowyzwolenczej. Za ich sprawą języki słowiańskie występują jako znaczące w systemie europejskiej kultury, a język ukraiński sięga do pozycji dominującej w literackiej wspólnocie – w procesie oddziaływania kulturowego narodów spokrewnionych i nie spokrewnionych. To ostatnie stanowisko było wyjątkowo charakterystyczne dla epoki romantyzmu [15, 477-487; 189-196; 435-442]. Patrząc przez pryzmat tego oddziaływania, można zauważyć pozycję pośredniczącą (zamierzoną i niezamierzoną) A. Mickiewicza, którego łączyły kontakty osobiste i genetyczne z niemieckimi kołami literackimi i naukowymi. Wynika to z przebiegu trasy podróży poety, którą odbywał wspólnie z Antonim Edwardem Odyńcem (1804-1885), określając czas i miejsca jego pobytu w Niemczech. Przez 4 miesiące¹¹ A. Mickiewicz odwiedził wiele środowisk: Trawemunde, Lubekę, Hamburg, Berlin, Drezno, Weimar, Frankfurt nad Menem, Aachen, Meinz, Darmstadt, Heidelberg, Karlsruhe. Szczytowym akordem był dwutygodniowy pobyt A. Mickiewicza w prawdziwej Mekce kultury niemieckiej – w Weimarze, w środowisku twórczości Herdera, Wilanda, Goethego oraz Schillera. Tu miało miejsce spotkanie A. Mickiewicza z J. W. Goethem (1749-1832), którego twórczość wywarła na poetę polskiego wyjątkowy wpływ. O treści dialogu tych dwóch koryfeuszy myśli ludzkiej – Goethego i Mickiewicza – interesujące wspomnienie odnotował A. E. Odyniec w swoim dzienniku – «Listy z podróży». Notatki te sygnował datami 20 – 28 sierpnia 1829 r.[21]

Prześledzimy jedną z nich, która tak wiele wyjaśnia; otóż 29 sierpnia odbywała się w weimarowskim teatrze premiera pierwszej części «Fausta» Goethego. O wyborze tego utworu zadecydowały obchody 80-lecia urodzin jego autora. W spektaklu uczestniczył Mickiewicz. Doszło do spotkania Mickiewicza z Goethem i miało to swój wymowny finał. Goethe podarował Mickiewiczowi własne pióro, a ponadto zadedykował wiersz «Mijają dni życia ludzkiego» («Des Menschen Tage sind verlochten»). Nawiązujemy do tego wydarzenia, gdyż miały tu miejsce osobiste kontakty polskiego gościa nie tylko z Goethem i jego rodziną, ale z szerszym gronem: Hegelem, Kannegisserem, Szpacierem i Karoliną Jenisz. Bez wątplenia oni przyspieszyli proces recepcji twórczości Mickiewicza w Niemczech, a jednocześnie sprawili widoczne wówczas zainteresowanie literaturami słowiańskimi oraz z folklorem słowiańskich narodów. Wkrótce pojawiły się odrębne wydania dzieł poety w języku niemieckim, poematu «Konrad Wallenrod» (1828) oraz polskiej narodowej epepi «Pan Tadeusz» (1834), pierwszy utwór w redakcji pióra K. L. Kannegisera (1834) [21], a drugi R. O. Szpaciera (1836) [14]. Wtedy też ukazały się poezje A. Mickiewicza w tłumaczeniach K. Blakenzee [11]. Należy podkreślić fakt, że

¹¹ Trwała ona od 27 maja do 29 września 1829 roku.

poznanie pierwszych utworów Mickiewiczowskich odbywało się w oparciu o przekłady na język niemiecki, dodajmy – ogólnie nieudane, ale, co jest oczywiste, początkowa faza recepcji wpływała na ilustrację dorobku artystycznego poety polskiego w kręgu środowiska literackiego.

Na szerszą uwagę zasługują jednakże późniejsze niemieckojęzyczne tłumaczenia prac Adama Mickiewicza, które sięgają do jego bogatej naukowej i publicystycznej spuścizny, zawartej m.in. w «Księgach narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego» (1832) [13], a przede wszystkim w «Wykładach z literatur słowiańskich», stanowiących treść jego wykładów dla studentów (w latach 1840-1842) college'u w Paryżu [24]. Wydanie cytowanych wykładów Mickiewicza, a także analiz Szafarzyka [23] i J. Kollara [19] w języku niemieckim – to bez wątpienia istotny czynnik promocji, jeżeli znajdujemy ich odbicie w różnych dziełach literackich szerszego grona pisarzy. Istotne dla naszych rozważań jest również spostrzeżenie, że Mickiewicz szczególnie dużo w swych wykładach korzystał z dzieł Szafarzyka («Słowiańskie starożytności») i Kollara («O literackiej wzajemności między różnymi szczepami i narzeczami narodu słowiańskiego» – napisanych w języku niemieckim). Na te pozycje skierowało się ostrze krytyki niemieckojęzycznej czy szerzej, zachodnioeuropejskiej. Właśnie te dzieła wpłynęły na aktywne przyswojenie treści literatur narodów słowiańskich w Europie Zachodniej, w szczególności polskiego, ukraińskiego, rosyjskiego, białoruskiego, słowackiego i czeskiego.

W związku z tym należy podkreślić wiodącą rolę J. Szafarzyka jako uczonego i współczesnego mu A. Mickiewicza, którzy w sposób nowatorski i systemowy podchodzili do interpretacji kwestii niepodległościowych. Przyczynili się oni do upodmiotowienia dążeń narodu ukraińskiego, jego twórczości i złożonego folkloru w osobach I. Kotlarewskiego, H. Kwitki-Osnowjanenki, T. Szewczenki, J. Hrebinki, M. Szaszkiwicza, I. Wahylewicz, M. Kostomarowa. Idee Szafarzyka stanowiły źródło zainteresowania kulturą narodów słowiańskich w Niemczech. Potwierdzeniem tego zjawiska są prace Jana Piotra Jordana [26, 234-240; 115-131], który współpracował z Szafarzykiem i Mickiewiczem. Argumentem potwierdzającym wpływ Szafarzyka na lokalne środowisko literackie jest uwzględnienie jego pracy «Bibliograficzny przegląd zbioru słowiańskich pieśni narodowych» w wersji niemieckojęzycznej, opublikowanej w piątym numerze Jordanowskich «Coroczników» «Coroczniki literatur słowiańskich oraz sztuki i nauki» z 1843 roku. Właśnie ten słowacki uczonej popularyzował i utrzymywał wzorce ukraińskiego i polskiego folkloru.

Na łamach tego pierwszego w Niemczech sławistycznego dziennika założonego w 1843 roku przez cytowanego J. P. Jordana w Lipsku, po raz pierwszy pojawiła się w kręgach niemieckojęzycznych informacja o twórczości Tarasa Szewczenki. Analiza źródeł archiwalnych pozwala potwierdzić

hipotezę badaczki Jarosławy Pohrebennyk, autorki pracy «Szewczenko w języku niemieckim» [6, 31-32], że krytyczny wydźwięk wydanego w 1841 roku poematu «Hajdamacy» jest zasługą redaktora «Coroczników», czyli jest autorstwa J. P. Jordana [9, 81]. Ten syn narodu łużyckiego dał tym samym początek niemieckojęzycznej Szewczenkiadzie, która obecnie stanowi oddzielny, poważny rozdział w niemiecko-ukraińskich związkach literackich. W powiązaniu z tematem o niemieckojęzycznej recepcji twórczości Adama Mickiewicza i jej refleksyjnych związkach z Ukrainą, najbardziej użyteczny pozostaje przede wszystkim pierwszy, wspomniany już numer «Coroczników» Jordana z 1843 roku. W tym numerze Jordan, poza krytycznymi uwagami o Tarasie Szewczence, umieścił – wprawdzie niepodpisany – artykuł pod tytułem «Puszkini i Mickiewicz» [8, 45-51]. Zarówno wspomniana praca, jak i ocena twórczości Mickiewicza, znalazły się na stronach numeru styczniowego «Coroczników», a zatem i ona była napisana przez redaktora [16, 68-69]. Krytyk polemizował z autorem «Pana Tadeusza» na temat potrzeby studiowania literatur słowiańskich, które stały się fundamentem działalności Adama Mickiewicza, wówczas profesora francuskiego collegu w Paryżu i świadczyły o poziomie wykładanego przezeń przedmiotu. Nadmienić należy, że sławę tego paryskiego college'u potwierdzili, poza Mickiewiczem i inni jego wykładowcy, tacy jak pisarz i filolog Edward Kwinet (1803-1845) czy historyk Julian Michelet (1798-1874) [25, 312; 58-61; 312-314]. Jak wiadomo, lipskie wydania dzieł miały ograniczony zasięg, ponieważ były zakazane w Rosji carskiej, gdyż na ich łamach systematycznie publikowano materiały, które kształtowały ducha walki narodowyzwolenczej nie tylko wśród społeczności w Ukrainie, ale także w Polsce i Białorusi, co musiało wywoływać sprzeciw władz carskich. Warto nadmienić, że już tylko w pierwszych pięciu numerach dziennika sławistycznego (w 1843 roku) Jordan opublikował aż 19 artykułów o Ukrainie. Zaprezentował obszerne fragmenty historii i kultury ukraińskiej pełnej dramatyzmu, ujarzmionej w ramach zaborczych organizmów państw sąsiednich. Nic dziwnego, że protest Jordana przeciw aktom gwałtu odbijał się zwielokrotnionym echem i sprzeciwem w sprawie zakazu rozpowszechniania «Coroczników» w granicach monarchii rosyjskiej. O tym fakcie znajdziemy pełne informacje Jordana w trzecim numerze z 1845 r. [17, 119; 393; 297-311], co rzeczywiście pozwala odczuć stan rozgoryczenia redaktora.

Dla szerszych refleksji nad niemieckojęzyczną recepcją twórczości Adama Mickiewicza istotne znaczenie posiadają także inspirujące publikacje Jakuba Głowackiego (1814-1888), jednego z czołowych twórców almanachu «Rusałka Dnistrowaja» (1837). J. P. Jordan opublikował w «Corocznikach» dwie jego prace: «Ukraińska literatura w Galicji» i «Stanowisko Ukraińców w Galicji». Ta ostatnia była dwukrotnie prezentowana wydawniczo, oddzielnie w Lipsku

(w 1846 roku). Mamy więc wyraźny sygnał tego, jaki rezonans wywołała publicystyka Głowackiego w odniesieniu do obrony swobód narodu ukraińskiego. W tym przypadku trudno jest nie docenić roli wydawcy J. P. Jordana, redaktora zaangażowanego w obronę praw narodów do samoistnienia, wspierającego dążenia narodowyzwoleńcze, w pierwszej kolejności tych narodów słowiańskich, które nie posiadały własnej państwowości. Warto nadmienić, że J. P. Jordan w latach 1837-1840 studiował na uniwersytecie w Pradze, był uczestnikiem seminarium praskiego – ówczesnego centrum słowiańskiej duchowości: Czechów, Słowaków, Polaków, Ukraińców, Bułgarów i Serbów. Właśnie tu Jordan przyswoił sobie lekcje narodowo-kulturowej świadomości, która określała prawa każdego narodu do tego, aby nie obiektem być, ale subiektem swej historii. Potwierdzają ten związek publikacje Szafarzyka, Kollara (1791-1861), a także Wacława Hanki (1791-1861). Nie przypadkowo również Mickiewicz, w lipcu 1829 roku, gdy przebywał w Dreźnie, tu właśnie podjął decyzję o udaniu się z miasta nad Elbą do Pragi. Jak wiemy, w Pradze odbyło się jego spotkanie z Wacławem Hankiem.

Reasumując, ta różnorodna wcześniej działalność Jordana zaczęła się koncentrować wokół zagadnień, bliskich także Szafarzykowi, Kollarowi, Hance, Mickiewiczowi, Szewczence, Bodiańskiemu, Maksymowiczowi czy Głowackiemu. Jordan, w ślad za Szafarzykiem, podkreślał pierwotny sens odrodzenia narodowego każdego narodu słowiańskiego, także i Serbołużyczan, nawiązując do koncepcji etosu języka i jego kodyfikacji. Właśnie rolę języka ojczystego uważał on za najważniejszy skarbiec duszy każdego narodu. Toteż zrozumiała jest tendencja, jaką odzwierciedlały publikacje ukazujące się na łamach «Coroczników», bowiem wyjątkowo często pojawiają się w nich dociekania wokół problematyki językowej. Ponadto Jordan wcielał w życie tezę Ludowyta Sztura (1815-1856), która nawiązywała do zasad żywego języka ludowego. Nieprzypadkowo powstała niemieckojęzyczna praca Jordana – «Gramatyka języka górnołużyckiego» (Praga, 1841), która stała się ważnym elementem w realizacji programu odrodzenia języka i kultury Serbów Łużyckich [18]. Gramatykę Jordana należy rozpatrywać w szerokim kontekście języka ogólnosłowiańskiego, co w sposób szczególny uwidacznia porównanie jej z gramatyką ukraińską Michała Łuczka (1789-1843) [3, 51-142].

Nie będzie przesadą, gdy stwierdzimy, że J. P. Jordan był aktywnym popularyzatorem poglądów, które mieściły się w wykładach Adama Mickiewicza w College de France. Świadczą o tym echa, zawarte w grudniowym numerze kolejnego niemieckojęzycznego, ale tak popularnego wydania, jak «Blätter für die literarische Unterhaltung» («Listy dla rozmyślań literackich») z 1842 roku. Analogicznie pozytywną ocenę dociekań Mickiewiczowskich o losie literatur słowiańskich znajdujemy w czasopiśmie «Allgemeine Augsburger Zeitung»

(«Ogólna nowinka augsburska») z 5 marca 1843 r. Większej popularyzacji wykładów A. Mickiewicza w środowisku literackim sprzyjało oddzielne ich wydanie w 1843 roku, poprzedzone interpretacją w języku niemieckim oraz przedmową samego autora.

Zacznijmy od niemieckojęzycznych refleksji literackich związanych z Ukrainą. Interesujące są poglądy wspomnianych literatów w kwestii ukraińskiej. Na wstępie należy podkreślić, że Jordan rezerwował dla autorów ukraińskich strony «Coroczników», na których podawał wiadomości o wykładach Mickiewicza, co sprzyjało przyswojeniu dorobku «szkoły ukraińskiej». W literaturze polskiej była to twórczość A. Malczewskiego, J. Słowackiego, B. Zaleskiego, S. Goszczyńskiego czy T. Padury. Natomiast wśród pozytywnych ocen w powiązaniu z problematyką ukraińską wspomina się Szafarzyka, Puszkina, Mickiewicza. Niestety należy tu skonstatować, otóż autor «Sonetów krymskich» pominął twórczość i osobę Tarasa Szewczenki, chociaż, bez wątplenia, była mu ona dobrze znana z wielu publikacji. Gdyby dopatrywać się przyczyn takiego zaniechania, to z jednej strony należałoby się zastanowić nad tym, dlaczego Mickiewicz był pod wpływem wyjątkowo błędnej interpretacji poematu «Hajdamacy» Wissariona Bielińskiego¹², a po wtóre, dlaczego nie chciał się wznieść wyżej i odciąć od tej negatywnej i niesprawiedliwej oceny twórczości Szewczenki. Podobnie jak W. Bieliński, tak i jego przyjaciel Iwan Turgieniejew (1818-1883) oraz autor «Pana Tadeusza» w osobie Tarasa Szewczenki widzieli tylko lokalnie znaczącą wielkość, chociaż czas pokazał, że można mówić o «równym pośród równych», o autentycznym twórcy nowego modelu myśli ukraińskiej. Wracając do tematu, na paralelność i indywidualność twórczą Szewczenki i Mickiewicza zwrócił uwagę nie kto inny, jak Karl Emil Francoz (1848-1904) w artykule poszukiwawczym «Ukraińcy i ich piewca», porównując «Hajdamaków» Szewczenki z «Panem Tadeuszem» Mickiewicza [12]. Otóż, choć to zabrzmia paradoksalnie, Adam Mickiewicz nie dostrzegał bogatego i tryskającego źródła ukraińskiego piśmiennictwa oraz jego życiodajności jako bytu samoistnego. Kto wie? Może to był tylko szczegół w tej materii, który posłużył Iwanowi Frankowi za powód do napisania wyjątkowo cennej pracy o twórczych osiągnięciach Adama Mickiewicza – artykułu «Ein Dichter des Verrates» («Poeta zdrady»). Został on opublikowany na łamach wydania wiedeńskiego «Die Zeit» (7 grudnia 1897 roku) i wywołał niezwykle rezonans w kołach społeczno-kulturalnych Austrii, Polski, Niemiec, Ukrainy. W tych okolicznościach charakterystyczną staje się wypowiedź Henryka Monata, a także wystąpienie Iwana Franki [20, 119-123;

¹² Wiadomo, że W. Bieliński – jak słusznie zauważył I. Franko – był «ojcem» krytyki rosyjskiej. Niestety jego stanowisko w stosunku do kultury podbitych narodów przez carską Rosję było negatywne, co wynika z porównawczej analizy prac myśli rosyjskiej Mikołaja Dobrolubowa i Mikołaja Czernyszewskiego.

135], który swoje spostrzeżenia omówił w artykule niemieckojęzycznym «Taras Szewczenko», wydrukowanym w tymże czasopiśmie «Die Zeit» z 3 kwietnia 1914 roku. Charakteryzując istotę Szewczenkowskiego «Kobzaria» oraz jego znaczenie. Iwan Franko stwierdził: «Okolo 1840 roku w literaturze europejskiej miało miejsce wydarzenie ważne i charakterystyczne». Przedstawiony w tekście obraz wieśniaka, wzniesiony geniuszem Szewczenki na sam szczyt ducha ludzkiego Iwan Franko jednocześnie wyróżnia i przyrównuje do «dekoracyjnie wykorzystanych figur chłopskich w takich poematach polskich, jak: «Zamek Kaniowski» Goszczyńskiego i «Pan Tadeusz» Mickiewicza» [7, 248]. Wspominając o postrzeganiu Mickiewicza oczami takiego interpretatora, jak Iwan Franko, mamy na uwadze niemieckojęzyczne źródła wykorzystane do recepcji twórczości narodowego wieszca w Austrii i Niemczech.

Właśnie, w tym naturalnym zespoleniu z refleksjami na temat nawiązania do motywów ukraińskich mamy prawdziwie pozytywną lekcję wydobytą z kroniki polsko-ukraińskich oddziaływań kulturowych. Otóż 5 stycznia 1841 roku Adam Mickiewicz zaprezentował słuchaczom college'u paryskiego wykład na temat kultury ukraińskiej. Lektor w sposób niezwykle panoramiczny zakreślił charakterystykę narodowo-poetyckiej twórczości Ukraińców. Podał te wyobrażenia, które wydawały się autorowi «Sonetów krymskich» ważne dla wychowanków paryskiej uczelni, a były to: «Ukraińskie przestrzenie – jak relacjonował Adam Mickiewicz – te swoiste niwa dla poezji lirycznej. Skąd pieśni nieznanych poetów rozchodziły się po całym świecie słowiańskim. Kozak oparłszy się o lepiankę czy też chatę z oczeretu, przysłuchuje się w samotnej ciszy, jak jego koń wypasa aromatyczną trawę, wpatruje się w bezkresny step zielony i układa swe myśli o bojach zwycięskich i przegranych. Pieśń co wyrwa się z piersi kozaka, jest przejawem odczuć narodowych i przechodzi z pokolenia na pokolenie». Można być pewnym: autor tych narracji, w których piękno i zachwyty tak nurtowały Mickiewicza, rzadziej identyfikowały się z «bezimiennym bohaterem» z kraju stepowego czy wspólnotą ogólnoukraińską (tzn. nieobecna konkretyka obrazu Ukrainy), chociaż znane mu były takie znaczące orientacje nauki ukrainoznawczej, jak «Geschichte der Ukraine und der ukrainischen Kosaken» (1796; «Historia Ukrainy i kozaków ukraińskich») J. Ch. Engela (1770-1814) oraz «Die poetische Ukraine» (1845; «Ukraina poetycka») Fridricha Bodensztredta (1819-1892). Zatem w kronice recepcji twórczości niemieckojęzycznej Adama Mickiewicza możemy wyróżnić trzy istotne etapy: 1829-1881; 1882-1921; 1922-1997. Wiadomym jest, że chociaż taki podział ma tylko umowne znaczenie, to każdy z nich jest widoczny i uwieńczony rezultatami: a) informacyjnymi, b) krytyczno-oceniającymi oraz c) interpretacyjnymi (tłumaczenie). Do takiej eriodyzacji skłania analiza prac takich znawców zagadnienia piśmiennictwa polskiego, jak: K. L. Kannegisser

(1834), R. O. Szpacier (1836), J. P. Jordan (1843), Z. Lipiner (1882), A. F. Penc (Walter Panitc) (1955), E. Klin (1980). Próbę adekwatnego odtworzenia artystycznego wyrazu twórczości A. Mickiewicza ilustruje niemieckojęzyczne tłumaczenie wiersza «Do samotności».

Samotności! do ciebie biegnę jak do wody
Z codziennych życia upałów;
Z jakąż rozkoszą padam w jasne, czyste chłody
Twych niezgłębionych kryształów.
O Einsamkeit! zu dir laufe ich wie ans Wasser,
Fort aus der täglichen Schwüle;
Wie lustvoll, sich in die Reinheit fallen zu lassen
Deiner kristallinen Kühle [10, 74-75].

Analiza niemieckojęzycznych źródeł daje podstawę dla jednoznacznego i raczej trafnego wniosku, że przeważająca większość publikacji, które wpłynęły na proces recepcji ze względu na wymienione fazy: a) informacyjną oraz b) krytyczno-oceniającą stanowiący kanon refleksji, w mniejszej lub większej mierze, ale w powiązaniu z Ukrainą. Fakt ten poświadczają prace M. Ferstera (1856), K. E. Franzosa (1877), Sarmatikusa (1886), I. Franki (1897), G. Adama (1898) i innych. I tu mają miejsce nieprzypadkowe, a ustanowione realia, które obrazują naturalne brzmienie poematu «Mickiewicz i Ukraina» [5, 196-207; 116-174; 123-126; 1-2; 105-120; 114-115; 34-38; 166-169; 308], w ujęciu refleksji ukraińskich nad niemieckojęzyczną recepcją dzieł wieszczki narodu polskiego [27, 173-179].

Literatura

1. Білецький О. Зібрання праць у п'яти томах. – Київ, 1965. – Т. 1.
2. Вервес Г. Адам Міцкевич в українській літературі. – Київ, 1955.
3. Зимомря М. Джерела вічної краси. – Ужгород, 1996. – С. 32-36; *Historia Dioecesis Munkatsiensis concinnata per Joannem Pastelyi ... edita vero per Michaellem Lutskey. // Vedecky zbornik Muzea Ukrajinsko – rusinskej kultury vo Swidniku. – Prešov, 1998. – Т. V. – № 21. – Р. II*
4. Зимомря М. П. Й. Шафарик в австрійській та німецькій критиці 40–60-х років XIX ст. // Pavol Józef Šafařík a slavistika. Liter rnovedny zbornik 12. – Prešov, 1996.
5. Кирчів Р. Українська пісня у творчості польських письменників доби Просвітництва // Міжслов'янські фольклористичні взаємини. – Київ, 1963; Український фольклор у польській літературі (період романтизму). – Київ, 1971; Зимомря М. Вітер зі степу (Український фольклор у творчості польських романтиків) // Карпатський край. – Ужгород, 1995. – № 9–12; Верба А. Міцкевич

i Україna // *Nasza kultura*. – Warszawa, 1958. – № 3; M. Zymomrja. *Elementy kolorytu ukraińskiego w literaturze polskiej (Epoka romantyzmu)* // *Studia Bałtyckie*. – Koszalin, 1998. – T. I; Półturzycki J. *Adam Mickiewicz jako nauczyciel i pedagog*. – Toruń, 1998; Wodzyńska M. *Adam Mickiewicz i romantyczna filozofia historii* // *College de France*. – Warszawa, 1976; Nieuważny F. «Pan Tadeusz» po ukraińsku // *Poezja*. – Warszawa, 1984. – № 11/12; Maślanka J. *Literatury słowiańskie w wykładach paryskich Mickiewicza* // *Ruch literacki*. – Kraków, 1998. – Z. 3 (228).

6. Погребенник Й. Шевченко німецькою мовою. – Київ, 1973.

7. Франко І. Зібрання творів в 50-ти томах. – Київ, 1983. – Т. 39.

8. (J. P. Jordan). *Puschkin und Mickiewicz Jahrbücher für slavische Literatur, Kunst und Wissenschaft*. – Jg. I, H. I. Leipzig, 1834.

9. (J. P. Jordan). *Die Hajdamaken* // *Jahrbücher für slavische Literatur, Kunst und Wissenschaft*. – Jg. I, H. I. Leipzig, 1834.

10. *Adam Mickiewicz. Liebe spinnen... Ausgewählt und übertragen von Karl Dedecius*. – Warszawa, 1998.

11. *Adam Mickiewicz. Sämtliche Werke. Gedichte. I. Teil. Aus dem Polnischen übertragen von C. v. Blankensee*. – Berlin, 1836.

12. *Allgemeine Augsburger Zeitung*. – 1877. – № 164-165.

13. *Die Bücher des polnischen Volkes und der polnischen Pilgerschaft. Aus dem Polnischen von P.-J., B.-G., G.- R.* – Deutschland, im Jahre der Gnade, 1833.

14. *Herr-Taddäus oder der letzte Sajazd in Lithauen. Eine Schlachtschitz-Geschichte aus den Jahren 1811 und 1812. In zwölf Büchern. Aus dem Polnischen des Adam Mickiewicz in Gemeinschaft mit dem Dichter von R. O. Spazier. I. Bd.* – Leipzig, 1836.

15. Hofmann A. *Recepcja publicystyki A. Mickiewicza w Niemczech* // *Adam Mickiewicz 1855-1955. Międzynarodowa sesja naukowa PAN 17-20 kwietnia 1956*. – Wrocław – Warszawa, 1958; Klin E. *Die Wechselwirkungen zwischen der deutschen und polnischen Romantik. Forschungsstand und Aufgaben*. – *Weimarer Beiträge*, 1962. – H. I.; Klin E. *Deutsch-polnische Literalurbeziehungen: Bausteine zur Verständigung von der Aufklärung bis zur Gegenwart*. – Köln – Wien, 1988; Koschmieder E. *Niemcy a Mickiewicz* // *Adam Mickiewicz 1855-1955. Międzynarodowa sesja naukowa PAN 17-20 kwietnia 1956*. – Wrocław – Warszawa, 1958.

16. *Jahrbücher für slavische Literatur, Kunst und Wissenschaft*. – Jg. I, H. I. Leipzig, 1834.

17. *Jahrbücher für slavische Literatur, Kunst und Wissenschaft*. – Jg. H. 3. Leipzig, 1855; Makowska Z. *Mickiewicz* // *College de France. Październik 1840 – Maj 1840*. – Warszawa, 1968; Maślanka J. *Literatury słowiańskie w wykładach paryskich Mickiewicza* // *Ruch literacki*. – Kraków, 1998. – Z. 3.

18. Jordan J. *Grammatik der wendisch-sorbischen Sprache in der Oberlausitz*. – Praha, 1841.

19. Kollar J. *Über die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen*

Stämmen und Mundarten der slavischen Nation. – Leipzig, 1844.

20. Monat H. Ein Dichter des Verrates / Eine Entgegnung auf den Artikel Dr. Ivan Frankos // Die Zeit. – 1897. – Bd. XI. – № 138; Franko I. Meine «Fälschungen» // Die Zeit. – 1897. – Bd. XI. – № 139.

21. Odyniec A. E. Listy z podróży. – Warszawa, 1961. – T. I.

22. Ryłski M. Adam Mickiewicz i literatura ukraińska // Adam Mickiewicz 1855-1955. Międzynarodowa sesja naukowa PAN 17-20 kwietnia 1956. – Wrocław – Warszawa, 1958.

23. Schafarik P. J. Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten. Ofen 1826; Slavische Altertümer. Deutsch von Mosig v. Aschrenfled und hrsg. von Heinrich Wuttke. – Leipzig, 1843-1844. – Bd. 1-2.

24. Vorlesungen über slawische Literatur und Zustände. Gehalten im College de France in den Jahren 1840-1842 von Adam Mickiewicz. Deutsche, mit einer Vorrede des Verfassers versehene Ausgabe. I. Teil. – Leipzig – Paris, 1843.

25. Witkowska A., Przybylski R. Romantyzm. – Warszawa, 1997; Witkowska A. Mickiewicz. Słowo i czyn. – Warszawa, 1983; Wołoszynowski J. Słowacki. Powieść poetycka. – Warszawa, 1958.

26. Zymomrja M., Reissner E. Neue Materialien zur Einführung Ševčenko in Deutschland // Zeitschrift für Slawistik. – 1972. Bd. XV II, H. 2; Zymomrja M. Die ersten Nachrichten über Ševčenko in Deutschland // Der revolutionäre Demokrat Taras Ševčenko 1814-1861. Quellen und Studien zur Geschichte Osteuropas. – Hrsg. von Eduard Winterzund Günther Jarosch. – Berlin, 1976. – Bd. XXII.

27. Zymomrya M. Refleksje ukraińskie nad niemieckojęzyczną recepcją dzieł Adama Mickiewicza // Tożsamość i partnerstwo. Studia z dziejów najbliższego sąsiedztwa. – Koszalin–Kirovohrad, 2000.